OSMANLI ŞÂİRLERİNİN ÇAĞATAYCA ŞİİRLERİ

OSMAN F. SERTKAYA

Ahmed Paşa'dan itibaren Osmanlı şairlerinin, doğu Türkçesi ile şiir yazan Çağatay şairlerini tanıdıklarını bilmekteyiz. Osmanlı şuara tezkirelerinden Hasan Çelebi tezkiresinde «Ali Şir Nevâyî'nin Bursalı Ahmed Paşa üzerinde kuvvetli bir tesir yarattığı, Ahmed Paşa'nın kudretli şiir söylemek hasletini Nevâyî'nin şiirlerini gördükten sonra kazandığı» söylenmektedir[1]. Bu görüş, Namık Kemal'-den başlayarak Gibb ve E. Brovne'a kadar devam etmişse de Ahmed Paşa'nın bir Nevâyî mukallidi olmadığı Fuad Köprülü tarafından belirtilmiştir[2]. Bu duruma göre Hasan Çelebi tezkiresindeki kayıd yeniden değerlendirildiği vakit Köprülü tarafından ileri sürülen görüşün daha isabetli olduğu görülmektedir.

Nitekim, Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini görmüş olmasına rağmen ona Çağatay lehçesi ile nazîre yazmamıştır. Birçok edebiyat tarihinde bugüne kadar muhafaza edilen «Ahmed Paşa'nın Ali Şir Nevâyî'ye Çağatay şivesi ile söylen-miş nazîreleri olduğu» kanaati yukarıda zikrettiğimiz Hasan Çelebi tezkiresindeki kayıt ile aşağıda zikredeceğimiz Aşık Çelebi tezkiresindeki bir kayda dayanmak-tadır.

Ahmed Paşa Divanında Nevâyî'ye nazîre olarak Çağatay Türkçesi ile söy-lenmiş herhangi bir manzume yoktur[3]. Ahmed Paşa, Nevâyî'nin şiirlerini okumuş

1 Bu ifâde için bk. Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri,* cilt I, s. 308-309; Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı,* İstanbul. 1966, s. XI.

2 F. Köprülü, *Ali Şir Nevâyî ve Tesiri,* Türk Yurdu, V, 27 (Mart 1927), s. 234-238; *Ali Şir Ne-vâyî ve Tesirleri.* Türk Dili ve Edebiyatı Hakkında Araştırmalar, İstanbul 1934, s. 257-266. (Bu yazı Türk Yurdu'ndaki makalenin genişletilmiş neşridir); *Ahmed Paşa,* İslâm Ansiklopedisi, I, s. 187-192.

3 Ahmed Paşa'nın divanının tenkidli neşri Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan tarafından yayınlanmıştır. bk. *Ahmed Paşa Divanı,* İstanbul. 1966, XXI+406 s.

ve onun şiirlerinde gördüğü mazmunları, görüşleri, konuları kendi şivesi ile ve Anadolu şiir geleneğine uygun bir tarzda yazmıştır ki bunlara da nazîre demek doğru değildir[4].

Ali Şir Nevâyî ile Ahmed Paşa aynı devirde yaşamış iki şair idiler. Ahmed Paşa'nın Nevâyî'nin şiirlerini görmesi ve okuması normaldir. Hasan Çelebi ve Aşık Çelebi tezkirelerinde zikredilen «Ahmed Paşa'nın Nevâyî'nin şiirlerini görmüş olması» keyfiyeti yanında, Riyazi tezkiresinde zikredilen bir nota göre de Ali Şir Nevâyî, Ahmed Paşa'yı ve şiirlerini tanımaktadır[5].

Nevâyî'yi tanıyan yalnız Ahmed Paşa değildir. Birçok Osmanlı şairlerinin de O'nu tanıdıkları bilinmektedir. «Selîmî» mahlâslı Sultan I. Selîm[6], «Mîr Ali Şîr-i Sânî» lâkablı ve «Kâtibî» mahlâslı Seydî Ali Reis[7], Cemîlî[8], Azmî[9], Hafız Acem, Şükrî, Nazmî, Niyâzî, Sânî, Salâhî[10] gibi şairler ona Çağatayca nazîreler söylemişlerdir.

Bu makalede Osmanlı şairlerinden Nedîm ile Şeyh Gâlib'in Çağatay şivesi ile yazılmış birer şiirinden bahsedeceğiz.

4 Sadettin Nüzhet Ergun Aşık Çelebi tezkiresinde geçen bir kayda aldanarak Nevâyî'nin:

Ol perî peyker ki ḫayrān bolmış ins ü cān aṅa
Cümle-i 'ālem maṅa ḫayrān vü min ḫayrān aṅa

matlalı gazeline Ahmedî'nin:

Sözde 'uşşāḳı muḥayyer eyle dirsem Ahmed'e
Böyle güyā olmaġa kūyın gerek bustān aṅa

maktalı gazeli ile nazîre yazdığını söylemektedir (bk. *Türk Şairleri,* cild I, s. 308-309). Biz bunu yukarıda izah ettiğimiz sebebten dolayı Nevâyî'ye nazîre saymıyor, bu şiiri Anadolu Türkçesi ile yazılmış bir şiir sayıyoruz. Ahmed Paşa'nın bu şiiri için bk. Tarlan neşri. s. 125.

5 Bk. *Ahmed Paşa Divanı,* Tarlan neşri, s. XI - XII.

6 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi,* İstanbul, tarihsiz, s. 148 ve 164; M. F. Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış III, XVI. asır.* Yeni Türk Mecmuası I, 7, 1933, s. 536; Hilmi Yücebaş, *Şair Padişahlar,* İstanbul, 1960, s. 63.

7 Seydî Ali Reis'in Çağatay şivesi ile yazdığı 22 gazel, Seydî Ali Reis hakkında bir mukaddime ile birlikte *Seydî Ali Reis'in Çağatayca Gazelleri* başlığı altında TDED, XVI, s. 41-54'de Kemal Erarslan tarafından yayınlanmıştır.

8 M.F. Köprülü, *Anadolu'da Türk Dili ve Edebiyatının Tekâmülüne Umumî Bir Bakış III, XVI. Asır.* Yeni Türk Mecmuası I, 7, 1933, s. 537. Cemîlî'nin divanı Topkapı Sarayı Kütüphanesi Revan bölümünde 755 numarada kayıtlıdır.

9 M. F. Köprülü, Göst. yer. Azmî için bk. S. N. Ergun. *Türk Şairleri,* cild II, s. 645.

10 M. F. Köprülü, Göst. yer.

NEDÎM'İN GAZELİ

Nedîm divanında Ali Şir Nevâyî'ye nazîre yazılmış bir gazele rastlanmaktadır[11]. Bu gazelin Abdülbaki Gölpınarlı tarafından yayınlanan Nedim Divanı'nda[12] çok yanlış okunduğunu görüyoruz. Bu gazelin transkripsiyonlu metni verilirken Halil Nihad tarafından neşredilen eski harfli basma Nedim Divanı esas alınmış fakat metin belli başlı yazma Nedim Divanları ile de karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmalarda, müstensihlerin, anlayamadıkları birçok Çağatayca kelimeyi yanlış yazdıkları görülmüştür. Bu gibi istinsah hataları nazarı itibara alınmamış, diğer belli başlı nüsha farkları ise gösterilmiştir.

Hezec + - - - / + - - - / + - - - / + - - -

1. Barıp küyınġa yıġlamaḳ tiledim bir ṣadā tartıp
   Yügürdi min sarı ol ġamze tīġ-ı sürme-sā tartıp

2. Alıp tīġnı ilġa saçı zırhın salmış arḫaya
   Miniñ ḳaṣdımġa kilmiş üç toluḳ cām-ı ṣafā tartıp

3. Uşol āhū közin ḳılmaġ üçün ḳıymaç öze ḳıymaç
   Salar dünbāle naḫvet sürmesin ol pür-cefā tartıp

4. Ser-i küyınġa barmaḳ iḫtiyārım birle-tür ṣanmañ
   Köñülni iltürür ḳuvvet bile zülf-i dü-tā tartıp

5. Nevāyī rūḥ-ı kilkindin Nedīmā köp tapar leẕẕet
   Terennüm eylegeç ni yañġlıġ ün salıp nevā tartıp

11 Feyziye Abdullah Tansel İslâm Ansiklopedisi'ne yazdığı Nedîm maddesinde, Nedîm'in bir de Çağatayca rubaîsi olduğunu söylüyorsa da, bu rubaîyi tesbit edemedim. Bk. *Nedîm*. İ. A. VIII, s. 167-174.

12 Abdülbaki Gölpınarlı, *Nedim Divanı*, İstanbul, 1951, s. 269. Gazel no. 10

Nüshalar:

A. Nedîm Dîvânı. Halil Nihad. İstanbul. 1339-1340. s. 227.
B. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 998 (61^{b})
C. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 999 (63^{a})
D. İstanbul, Topkapı Sarayı küt. Hazine no. 1000 (81^{a}-81^{b})
E. İstanbul, Süleymaniye küt. Hâlet Ef. no. 675 (79^{b})
F. İstanbul, Süleymaniye küt. Lala İsmail no. 491 (76^{a}-76^{b})
G. İstanbul, Süleymaniye küt. Darü'l-mesnevî no. 415 (74^{a})
H. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar no. 701 (73^{a})
K. İstanbul, Köprülü küt. Asım Bey no. 427 (77^{a}-77^{b})

Nüsha farkları:

1. yıġlamaḳ] E, K, yıylamaḳ | tiledim] A, C, K, tiledüm ||
2. alıp] A, D, alup | tīġnı] A, tīġınġı; C, tīġınnı; F, H, K, tīġnı; E, tīġı | ilġa] B, alġa; C, K, ilḳa; D, E, eliġa | saçı] D, E, H, ṣaçı | salmış] D, E, H, K, ṣalmış | toluḳ] C, K, ṭoluḳ ||
3. öze] C, D, E, K, özre ||
4. iltürür] E, H, iltürüp ||
5. tapar leẕẕet] C, K, tapa leẕẕet; D, E, H, tapa leẕẕāt | yañġlıġ] E, yañlıġ ||

ŞEYH GÂLİB'İN GAZELİ

Şeyh Gâlib divanında Çağatay şivesi ile yazılmış bir gazel vardır. Bu gazelin tamamı şimdiye kadar yayınlanan belli başlı tetkiklerde[13] neşredilmemiştir. Sadece bu şiirin 5. beyti daha önce neşredilmiştir[14]. Ayrıca Şeyh Galib'in bu şiiri Sâlim isimli bir divan şairi tarafından da tanzir edilmiştir:

Ḳaysı 'āşıḳdur meger mevlā-yı Mevlānā imes

mısraı Sâlim'de

Ḫangi 'āşıḳdur o kim mevlāsı Mevlānā degil

şeklindedir[15].

13 Sedit Yüksel, *Şeyh Galip, Eserlerinin Dil ve Sanat Değeri.* -Doktora Çalışması-. Ankara, 1963; Abdülbaki Gölpınarlı, *Şeyh Galib. Hüsn ü Aşk.* İstanbul, 1968.

14 A. Caferoğlu. *Türk Kültür Birliği Hadimlerinden Mir Ali Şir Nevâî.* Türk Amacı. I, 1, 1942, s. 10-11; *Türk Dili Tarihi. II,* İstanbul. 1964, s. 233.

15 Abdülbaki Gölpınarlı. *Şeyh Galip. Hüsn ü Aşk.* İstanbul. 1968, s. 11.

Remel - + - - / - + - - / - + - - / - + -

1. Ḳanlıġ yaş-ile közdür mey toluġ mīnā imes
Taşlama tofraḳġa nür-ı dīdedür ṣahbā imes

2. Saçı sevdāsıda min örgemçi dik asılıġ
Rişte-i ilgimde hem bar bir ḳuruġ da'vā imes

3. Yalbarıp yıġlap öz aḥvālımnı tapşurdum añga
Tüne-künki birgenim eş'ār-ı nā-bercā imes

4. Tesliyet birme miniñ sarıġa kilme zāhidā
Hep ögünler örtedi baġrım miniñ sevdā imes

5. Bir ḳuyaş sevdāsı itkendür ḳara künlıġ meni
Tañgla tüşkendür mañga bu kiçeler rü'yā imes

6. İgni ta'līm itmegey irdiñ bu yañlıġ atı sin
Tavşatursa cān ḳuşın ol ṭıfl 'aceb ma'nā imes

7. İşigindin südrenip kirmekte Ġālib evliyā
Ḳaysı 'āşıḳdur meger mevlā-yı Mevlānā imes

Nüshalar :

A. Dîvân-ı Şeyh Gâlib. Bulak. 1252. Gazeliyyat. s. 55
B. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 401 (176^{b})
C. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 1431 (136^{a}-136^{b})
D. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 2685 (106^{a})
E. İstanbul, Üniversite küt. Türkçe Yazmalar. No. 9594 (24^{a})
F. İstanbul, Süleymaniye küt. Hacı Mahmud Ef. No. 3693 (76^{a})
G. İstanbul, Süleymaniye küt. Hâlet Ef. No. 657 (147^{a})
H. İstanbul, Süleymaniye küt. İhsan Mahvi. No. 101 (123^{a})

Nüsha farkları :

2. rişte-i ilgimde] D, E, rişte-i destimde||
3. añğa] D, aña||
4. zāhidā] D, E, ey tabīb||
6. yañlığ] E, yanlığ | atı sin] G, meni | tavşatursa] A, B, C, D, F, G, H, tavşanursa||
7. südrenip] A, B, C, D, F, G, H, südrenüp | ḳaysı] B, ḳaşı; C, H, ḳalısı; E, ḫansı||

Kelimeler

birle : ile
igni : (<yigni < yiyni ~ yeyni) hafif
iltür- : iliştirmek, bağlamak
imes : değil
ḳaysı : hangi
ḳıymaç : şehlâ göz
ḳuyaş : güneş
miniñ sarığa : benim tarafıma, benden yana
ögün : başka, gayrı, diğer, özge
örgemçi : örümcek
örte- : yakmak
sal- : bırakmak
südren- : sürünmek
tañğ : tan, sabah
tap- : bulmak
tapşur- : ulaştırmak, eriştirmek, yetiştirmek, teslim etmek
tart- : çekmek, söylemek
tavşat- : yorgun düşürmek
tüne-kün : dünü gün, gece gündüz
uşol : o
yañğlığ : gibi, şekilde
yığla- : ağlamak
yügür- : yürümek